

ORISI SODOBNE JUŽNOSLOVANSKE MEDLITERARNE RECEPCIJE

IVANA LATKOVIĆ

Univerza v Zagrebu, Filozofska fakulteta, Zagreb, Hrvaška
ilatkovi@m.ffzg.hr

V prispevku so predstavljene prevladujoče tendence medliterarne recepcije južnoslovanskih književnosti po letu 1990 s posebnim poudarkom na recepcijski praksi v zadnjih petih letih. V kratkem uvodnem pregledu sta predstavljeni dve glavni smeri proučevanja južnoslovanskih književnosti v 20. in 21. stoletju, in sicer z namenom, da se jedrnato izpostavi njihovo bogato tradicijo, pa tudi da se začrtajo danes dominantni literarnozgodovinski in literarnokritički vpogledi. Predstavitev južnoslovanske medliterarne recepcije je nadalje predstavljena v njenih dveh temeljnih vidikih, prevodnem in literarnokritičkem. Pri tem so vključeni prevodi proze, kot danes najbolj brane literature, vendar samo njene knjižne izdaje. Sodobna literarna kritika se obravnava v tranzicijskem in posttranzicijskem kontekstu glede na njen spremenjen status in vlogo v tem času, različne moduse realizacije, pa tudi tip današnjega bralca. Raziskava kaže, da se z drugim desetletjem 21. stoletja medsebojno prevajanje južnoslovanskih književnosti postopoma krepi in da njihova medliterarna recepcija najde svojo pot.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.3)

ISBN

978-961-299-009-1

Ključne besede:

južnoslovanske
književnosti,
medliterarna recepcija,
21. stoletje,
prevod,
literarna kritika

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.5.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.5.2025.3)

ISBN
978-961-299-009-1

Keywords:

South Slavic literatures,
interliterary reception,
21st century,
translation,
literary criticism

OUTLINES OF CONTEMPORARY SOUTH SLAVIC INTERLITERARY RECEPTION

IVANA LATKOVIĆ

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Croatia
ilatkovi@m.ffzg.hr

The paper presents the dominant tendencies of interliterary reception of South Slavic literatures after 1990, with special emphasis on the reception practice in the last five years. In a short introductory overview, two main trends in the study of South Slavic literatures in the 20th and 21st centuries are presented, namely with the aim of succinctly presenting their rich tradition, as well as delineating the dominant literary historical and literary critical insights today. The presentation of South Slavic interliterary reception is further presented in its two fundamental aspects, translation and literary criticism. This includes translations of prose, as today's most widely read literature, but only its book editions. Contemporary literary criticism is discussed in the transitional and post-transitional context, considering its changed status and role at this time, different modes of realization, as well as the type of today's reader. The research shows that with the second decade of the 21st century mutual translation of South Slavic literatures is gradually strengthening, and also that their interliterary reception is finding its way.

University of Maribor Press

1 Uvod

Čeprav se posamezni izrazi v naslovu tega prispevka sprva morda zdijo jasni in samoumevni, bomo kljub temu na začetku pojasnili, na kaj se nanašajo. Skratka, gre za medsebojno spremljanje literarne produkcije v prostoru južnoslovanskih književnosti, in sicer v okviru tendenc po letu 1990, in še posebej v najnovejšem času, s primeri recepcijske prakse v zadnjih petih, šestih letih (do leta 2023, 2024).

Južnoslovanske književnosti so v nedomačih literarnozgodovinskih sintezah in študijah različno sistematizirane, kar potrjuje tudi njihove medsebojne razlike, enako kot različne (samo)podobe in (samo)razumevanja podobnosti in razlik kultur, ki jim pripadajo. Novejše sistematizacije enkrat izhajajo iz geografske determinante tega kulturnega prostora, kot v primeru pojmovnih opredelitev *srednjeevropska književnost*, *jugovzhodna književnost*, *balkanska književnost*, po drugi strani pa se sodobne južnoslovanske književnosti (tudi v matičnem okolju) pogosto združujejo z logiko časa in se imenujejo *tranzicijske*, *postsocialistične*, *poosamosvojitvene*, *postjugoslovanske* itn. Kot vedno se tudi v teh sodobnih oznakah razkriva tako razumevanje literature same kot tudi tolmačenje odločilnih dejavnikov časa, ki mu ta pripada.

2 Primerjalna zgodovina južnoslovanskih književnosti

V tem smislu, že s kratkim pogledom nazaj, lahko brez dvoma ugotovimo, da je tradicija proučevanja južnoslovanskih književnosti, z izjemo bolgarske, v njihovem medsebojnem odnosu dolga in bogata. Še več, raziskave teh literatur so v literarnozgodovinski perspektivi praviloma komparativistične. Začetki tega so seveda še v Jagićevem času, skozi 20. stoletje pa je vidna prisotnost dveh glavnih tendenc, ob omenjeni komparativistični se pojavlja tudi integralistični pristop, čeprav v precej manjši meri. Slednji, torej v kontekstu Jugoslavije, je bil v veliki meri nedognan in s preveč očitnimi argumenti kulturnega poenotenja v ozadju in zaradi tega izjemno neprepričljiv in pravzaprav nikoli sprejet. Najbolj znan primer takega koncepta je knjiga Pavleta Popovića *Jugoslovenska književnost* iz leta 1918. Kot je razvidno že iz naslova, je bistveni znak in temeljna značilnost takega pristopa uporaba edninske oblike, torej razumevanje književnosti nekdanje države kot ene in edinstvene celote. V bistvu izvedba tega temelji na nizanju posameznih nacionalnih odcepov, medtem ko proklamirana poenotenost obstaja le in komaj kot opomba v predgovoru. Podoben koncept, čeprav nekoliko bolj znanstveno prepričljiv, uporablja tudi Antun Barac v knjigi *Jugoslavenska književnost* (1954), v predgovoru

katere avtor poudarja podobnosti v jeziku in nastanku, pa tudi politične, ekonomske, socialne in kulturne razlike med obravnavanimi književnostmi (srbska, hrvaška, slovenska in makedonska). Ob takšnem razumevanju je pomembno, da je bila Barčeva študija prvotno napisana za tuje bralstvo, zato avtor v predgovoru poudarja, da ta publika imenuje narode Jugoslavije z enim imenom in njihove jezike opazuje kot eno celoto. V svojem sicer zelo kritiziranem opisu sodobne jugoslovanske književnosti je Sveta Lukić (1968) takšno namero in zavedanje o nedomačem bralstvu jasno opisal kot »neobvezno izvozno formulo«, in sicer za tiste, ki le površno in s strani opazujejo naše rezultate. Skratka, težnje po afirmaciji takšnega kulturnega poenotenja skozi literarnozgodovinske sinteze so zaradi svoje znanstvene neutemeljenosti in očitne politične naravnosti pričakovano prevladane s komparativističnimi vpogledi v literarne fenomene južnoslovanskih književnosti. Primerjalno preučevanje tem, motivov, žanrov, stilov, vplivov med posameznimi južnoslovanskimi literarnimi tradicijami je v 20. stoletju temeljni koncept zaznavanja njihovih podobnosti in razlik v zgodovinskem razvoju in v sodobnosti. Pogosto je sestavni del teh raziskav odnos južnoslovanskih književnosti do evropskega in svetovnega konteksta posameznih literarnih pojavov, pri čemer niso redke asimetrične relacije, znotraj katerih so južnoslovanske književnosti reducirane na njihov posnemovalni potencial. Svojevrstna emancipacija od tovrstnih predpostavk, ki temeljijo na obstoju centra (ki emitira) in njegove periferije (ki ga posnema), je v novejšem času dobila svoje zagovornike v okviru projekta *Komparativno proučevanje jugoslovanskih književnosti*, in sicer v štirih objavljenih zbornikih (1983–1991) razprav ter študij. Njihov primarni cilj je bila metodološka prilagoditev splošne komparativistične aparature raziskovanju sorodnih literatur, največji prispevek pa je problematizacija primerjalne metode v večglasju perspektiv, pri čemer so se te prevzemale in izpodbijale, vsekakor pa strokovno in znanstveno pretehtale.

2.1 Medliterarne skupnosti

Na to pomembno dediščino se je oprla skupina strokovnjakov za južnoslovanske književnosti, zdaj že v novem tisočletju, v okviru nadgradnje tradicionalne komparativistike z medkulturnim pristopom. Ta metodološka posodobitev je šla korak dlje od medkulturne germanistike, ki je bila izhodišče in je vključila koncept *medliterarnih skupnosti* Dionýza Đurišina, ker je v njem prepoznala uporabnost tudi v proučevanju južnoslovanskih književnosti. Skratka, temeljni spoznavni interes tega pristopa se nahaja v fenomenu medkulturnosti, pri čemer se t. i. hermenevtika tujega izpostavlja kot osrednja kategorija in zato sta »križanje kultur« in »decentriranje

subjekta« pomembna predpogoja za takšno razumevanje literature (prim. Kovač 2011), ne glede na to, ali gre za entiteto znotraj ene literature ali za entiteto znotraj medliterarnih odnosov. Ta raziskovalna perspektiva upošteva svojo filološko dediščino in ne zavrača identitetne politike, nastaja v akademskem okolju in je v veliki meri povezana z izkušnjami poučevanja južnoslovanskih književnosti v sodobnem času.

2.2 Postjugoslovanska književnost

Po drugi strani pa je treba med prevladujočimi sodobnimi pristopi k južnoslovanskim književnostim izpostaviti še enega, ki je v izhodiščih in razumevanju same književnosti precej drugačen od prej opisanega. Gre za raziskovalno perspektivo, ki se oblikuje okrog koncepta *postjugoslovanska književnost*, nastaja v krogih književne kritike in esejistike in, vsaj v začetku, nekoliko bolj svobodno pristopa do pojavov, ki jih preučuje. Za ta pristop, enako kot za medkulturnega, je značilen odpor do mononacionalne perspektive ter distanciranje od »izolacionizma in avtaričnosti nacionalnih kultur, konstruiranih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja«¹ (Postnikov 2012: 11). Ključna razlika med njima pa je v tem, da interpretacija postjugoslovanske književnosti izhaja iz materialistične kritike kulture in seže širše, in sicer v literarno polje (materialni pogoji literarne produkcije, ekonomsko-politični okvir literarnega dela, razmerja moči itn.).² V drugem desetletju 21. stoletja je ideja postjugoslovanske literature problematizirana, zavrnjena, predvsem v pavšalnih očitkih o jugonostalgiji, ampak tudi sprejeta v različnih njenih variacijah in obdelavah. Od slednjih bom ob tej priložnosti izpostavila le dva aspekta, ki sta neposredno povezana s temo tega prispevka.

Prvi se nanaša na interpretacijo postjugoslovanske književnosti po transnacionalnem ključu, kot to počne na primer Jasmina Lukić. Na podlagi pojma manjšinski transnacionalizem Françoise Lionnet in Shu-mei Shih, metafore valov Franca Morettija in pojma konstelacije Madsa Thomsena avtorica problematizira interpretacijski okvir za razlago kulturnih izdelkov kompleksnih večnacionalnih, večkulturnih in transkulturnih okolij. V tej perspektivi postjugoslovanska literatura nima enotnega skupnega okvira ali državnih aparatov, ki podpirajo njeno produkcijo, nastaja v odprtem prostoru interakcij med novonastalimi državami in v prostorih

¹ Vsi prevodi iz hrvaščine v slovenščino so delo avtorice tega prispevka.

² Več o omenjenih pristopih v proučevanju južnoslovanskih književnost gl. Latković (2019).

izgnanstva ali migracije, temelji na potrebi številnih akterjev na področju kulture po letu 1991, da premislijo jugoslovansko preteklost in postjugoslovansko sedanjost kot povezani izkušnji. Drugi aspekt izhaja prav iz sovpadanja te izkušnje sedanjosti kot postjugoslovanske izkušnje družbene in politične tranzicije, znotraj katere je prepoznan dinamičen dvosmerni proces med literaturo in njenim družbenoekonomskim kontekstom. V mreži tranzicijskih izkušenj se je habitus književnosti močno spremenil, doživela je namreč številne spremembe tako v svoji definiciji in statusu kot tudi v položaju in delovanju v javnem prostoru. Ob prehodu iz planskega v tržno gospodarstvo in preobrazbi socialističnih družb v kapitalistično gospodarstvo in demokratično družbo so tranzicijski mehanizmi literaturo prisilili, da se prilagodi novim pogojem delovanja in novi podobi stvarnosti. Zdaj jo zaznamujejo predvsem močna komercializacija in poudarjena odprtost do tržnih vrednot, demokratizacija in vseprisotno spodbujanje k vključevanju vseh, spremenjeni kriteriji vrednotenja, hiperprodukcija, močna vloga medija, kolaps infrastrukture – od prestrukturiranja založništva do postopnega izginjanja literarne kritike in njene tradicionalne vloge vrednotenja itn.

3 Južnoslovanska medliterarna recepcija

Če navedeno vzamemo kot izhodiščne koordinate, znotraj katerih je zadnjih trideset let potekala tranzicija kulturne sfere, se je upravičeno vprašati, kako v tem okviru deluje južnoslovanska medliterarna recepcija – katere so njene osnovne značilnosti in prevladujoči formalni modusi, kako se sprejemajo in tudi interpretirajo besedila drugih južnoslovanskih književnosti, v kolikšni meri to odseva domnevno skupno izkušnjo sedanjosti (pa tudi preteklosti), kakšen je medliterarni kadrovski pogon; to je le nekaj vprašanj, ki jih ta tema zajema in na katera bomo v nadaljevanju skušali odgovoriti skozi kratek pregled sodobnega stanja.

Medliterarna recepcija jasno loči *svoje* in *tuje* in kot dialoški proces »predpostavlja, da je recepcija tuje književnosti pravzaprav recepcija na distanci, kar daje kritiku in raziskovalcu potrebno dozo objektivnosti« (Kovač 2011: 363). V večini svojega dela ta izvaja svojo dejavnost prek dveh osnovnih modusov, skozi prevajanje in skozi literarno kritiko. V južnoslovanskem kontekstu sta šla oba, v grobem, skozi dve fazi – prvo v devetdesetih, ki so jo zaznamovali vojni dogodki, poveljne razmere in postopna demokratizacija družbe, kulturna izmenjava je bila takrat minimalna, in drugo fazo, ki se začne z novim tisočletjem in v kateri se vezi med temi kulturami

postopoma obnavljajo, pri čemer ima pomembno vlogo vse bolj prisotna medliterarna recepcija.

3.1 Prevajanje južnoslovanskih književnosti

Medsebojno prevajanje južnoslovanskih književnosti v novem tisočletju še zdaleč ni zadovoljivo, čeprav se zadnjih deset, petnajst let verjetno prevaja bolj kot kadarkoli prej. Postopno odpiranje prevajanju drugih južnoslovanskih književnosti prepričljivo ponazarjajo hrvaški in slovenski prevodi iz bolgarske književnosti. Če pogledamo samo tisto, kar se največ bere, torej sodobno prozo, na Hrvaškem in tudi v Sloveniji v devetdesetih letih ni izšla niti ena knjižna izdaja sodobne bolgarske proze. Z novim tisočletjem se stanje izboljšuje, prevajajo se večinoma prozni naslovi, ki imajo nekakšno tujo recepcijo, v čemer prednjačijo romani danes že svetovne zvezde Georgija Gospodinova. Namreč, serijo prevodov bolgarske proze v hrvaščino in slovenščino odpira prav *Naravni roman*, in sicer v istem letu, tj. 2005. Sledijo hrvaški prevodi proznih naslovov Georgija Grozdeva, Aleka Popova, Emila Andreeva. Hkrati se v slovenščino prevajata še dva naslova Georgija Gospodinova, proza Jordana Radičkova, Teodore Dimove, Valerija Stefanova, Georgija Grozdeva, Stanislava Stratieva, Aleka Popova.

V teh približno desetih letih prevajanja bolgarske proze v hrvaščino in slovenščino je vidna velika in za nepoznavalca bolgarske književnosti pomembna razlika. Nemogoče je namreč ne opaziti, da skoraj vse hrvaške izdaje iz tega obdobja nimajo resnejšega uvodnega ali spremnega besedila, ki bi vsaj približno predstavljalo to, kar bomo. Razen morda skopih podatkov na naslovnici knjige, nič drugega ne kaže na kakršnokoli kontekstualizacijo. Po drugi strani imajo slovenske izdaje sodobne bolgarske proze v glavnem zelo informativne in vsebinske predgovore ali spremne besede. Tako na primer Gančo Savov v spremni besedi *Naravnega romana* (Gospodinov 2005) precej obširno opisuje bolgarsko literarno situacijo, pri čemer analizira literarno besedilo, ampak tudi prikazuje širši sociološki kontekst novejšje bolgarske književnosti. Vsekakor velja na tem mestu omeniti spremne besede Ljudmila Dimitrova, tako tiste k zanimivemu romanu V. Stefanova *Izgubljena osla* (Stefanov 2009), v katerem je predstavljeno zelo navdahnjeno in navdihujoče branje postmodernističnega pojmovanja sveta, kot tudi spremno besedo zbirke kratke proze S. Stratieva *Balkanski sindrom* (Stratiev 2012), v kateri s prepletom figur avtorja kot znanstvenika (literarnega teoretika in zgodovinarja) na eni strani in pisatelja na

drugi podaja zelo spodbuden uvod v branje Stratijevega opusa.³ Poleg knjižnih objav je prevajalska praksa takrat, tako kot danes, našla svoje mesto tudi v periodiki, pogosteje v hrvaških kot v slovenskih revijah, pa tudi v različnih antologijah.

V novejšem času, v zadnjih petih letih, se ohranja bolj ali manj zadovoljiv tempo prevajanja bolgarske proze v hrvaščino, prevedeni so še trije naslovi Georgija Gospodinova, romani Zaharija Karabašlieva, Ine Valčanove in Milena Ruskova, krajša proza Jordana Radičkova, Kalina Terzijskega idr., slovenski prevod pa dobijo Viktor Paskov, Radoslav Parušev in Georgi Gospodinov.

Ne glede na to, da je bolgarska književnost v južnoslovanskem kontekstu dojeta kot najbolj oddaljena, čemur so seveda botrovale zgodovinske okoliščine, je dinamika njene recepcije v zadnjih dveh desetletjih v marsičem reprezentativna. To se kaže predvsem v dejstvu, da se prevajajo večinoma prozni naslovi, da ni sistematičnega izbora, da se prevajajo predvsem sodobni avtorji in da ni kritične recepcije oziroma da je ta zreducirana predvsem na medijske, večinoma afirmativne prikaze. Vendar je treba poudariti, da je srbska recepcija bolgarske književnosti nekoliko bolj kontinuirana, srbskim bralcem so še od obdobja po drugi svetovni vojni na voljo tudi nekateri bolgarski klasiki, enako kot hrestomatije, antologije, zgodovinski pregledi ipd., ki jih v slovenskem,⁴ še posebej pa v hrvaškem primeru kronično primanjkuje.

V novem tisočletju se v južnoslovanskem prostoru postopoma intenzivira medsebojno prevajanje, kar se kaže tudi v primeru prevodov makedonske proze v hrvaški jezik. V zadnjih letih, približno od leta 2017 oz. 2018, je namreč hrvaškemu bralcu na voljo okoli dvajset novih prevodov makedonskih proznih naslovov. Med njimi najdemo klasike te literature, kot sta Luan Starova in Živko Čingo, imenitni imeni makedonskega romana, Venko Andonovski in Vlada Urošević, pa tudi avtorje, avtorice mlajše generacije, ki svojo prepoznavnost in tudi priljubljenost uveljavljajo in potrjujejo v drugih južnoslovanskih kulturah, npr. Lidija Dimkovska, Goce Smilevski, Rumena Bužarovska itn. Med temi hrvaškimi izdajami je včasih mogoče najti vsebinske predgovore ali spremne besede, ki bralcem ponudijo vsaj osnovne informacije o besedilu, opusu, občasno tudi elementarno literarnozgodovinsko kontekstualizacijo prevedenega naslova, kot je to v primeru romana *Hrapeško* Ermisa

³ Več o hrvaških in slovenskih prevodih bolgarske proze po letu 2005 gl. Latković (2018).

⁴ V tem smislu ima za slovensko bralstvo velik pomen *Antologija bolgarske književnosti 1* iz leta 2008 in *Antologija bolgarske književnosti 2* iz leta 2009.

Lafazanovskega (2010) ali Čingovega romana *Velika voda* (Čingo 2019). Iste avtorje makedonske literature (Andonovski, Starova, Dimkovska, Jankovski) najdemo tudi v slovenskih prevodih, vendar v nekoliko manjšem številu kot v hrvaščini.

Kljub temu da se nekatere pesniške zbirke občasno prevedejo, je pri novejših slovenskih in predvsem hrvaških prevodih makedonske književnosti jasno razvidna ena od prevladujočih tendenc južnoslovanske medliterarne recepcije v sferi prevajanja, in sicer prevlada romanov. V skupnem seštevku prevodov zasedajo prepričljivo prvo mesto. Po drugi strani pa so, ob prevodih posameznih zbirk, svoje mesto pričakovano našli prevodi kratke proze tudi v različnih antologijah, npr. Borislav Pavlovski: *Gospodari labirinta, Antologija snova, maštarija i fantastičnih priča iz makedonske književnosti* (Zagreb, 1998), Katica Kulavkova: *Maketa, Savremena makedonska kratka priča* (Beograd, 2001), Mitja Čander: *Krunski svjedoci, Antologija slovenske kratke priče* (Zagreb, 2001) itn.

Prevodom romanov in kratke proze je skupno to, da so večinoma iz sodobne književnosti, objavljene po devetdesetih letih prejšnjega stoletja, literatura pred tem obdobjem pa se zelo redko prevaja (založniki očitno nimajo interesa za to). Prav zato so hvalevredna prevajalska prizadevanja, kot so srbski prevodi Zupanovega *Levitana* ali *Boštjanova leta* Florjana Lipuša, hrvaški prevodi Edvarda Kocbeka ali Kosovelove poezije, slovenski prevodi Andričevih romanov ali Dizdarijeve poezije, makedonski prevodi Mihaličeve poezije ali Krleževih romanov, bolgarski prevod Cankarjeve kratke proze in poezije, Kiševih romanov.

Dodajmo še to, da so s hrvaškega vidika, a velja tudi za druge, sodobni prevodi južnoslovanskih klasikov zelo redki, starejši, ki obstajajo, pa čakajo na nujno posodobitev. To zagotovo velja za hrvaške prevode Cankarjeve proze, med katerimi je le eden sodobnejši (izbor iz proze *Istina i ljubav*, ki je izšel v več izdajah, verjetno zato, ker je bil nekoč na seznamu domačega branja), vsi ostali pa so izhajali do začetka devetdesetih let. Nadalje, hrvaški bralci še vedno nimajo v svojem jeziku romanov Slavka Janevskega, hrvaški prevodi bolgarskih klasikov pa so precej zastareli, na primer prevod *Baj Ganje* Aleka Konstantinova je star več kot sto let, zadnji prevodi krajše proze Elina Pelina so iz šestdesetih let. Obvoz prevajanja klasikov in kanonskih besedil oziroma prevajalska osredotočenost na sodobno prozo v južnoslovanskem kontekstu prepričljivo potrjuje tudi relacija, na kateri se v sodobnem času v južnoslovanskem prostoru precej prevaja, iz slovenščine v

hrvaščino. V zadnjih petih, šestih letih je v hrvaščini izšlo več kot 40 slovenskih proznih naslovov.

Če na kratko povzamemo, lahko ugotovimo, da so Drago Jančar, Feri Lainšček in Andrej Blatnik v prvem desetletju 21. stoletja med najbolj prevajanimi slovenskimi prozaisti v hrvaščino, tako njihovi romani kot kratka proza.⁵ Prvi med njimi tudi v nadaljevanju stoletja ohranja mesto najprisotnejšega slovenskega romanopisca v hrvaščini. V najnovšem času, v zadnjih petih, šestih letih, se tem znanim imenom vse pogostejše pridružujejo avtorji mlajše generacije. Med njimi so najbolj priljubljeni romani Gorana Vojnovića, vsi štirje (*Čefuri raus*, *Jugoslavija, moja domovina*, *Smokva*, *Dordić se vraća*) so prevedeni v le nekaj mesecih po izidu izvirnika. Vsi romani tega avtorja so tudi prevedeni v srbsčino in makedonščino, romana *Jugoslavija, moja dežela* in *Figa* pa sta v prevodu na voljo še bolgarskemu bralcu. Glede na tematiko teh romanov je pričakovano zanimanje založnikov in bralcev za te naslove, pa tudi hitrost izida njihovih prevodov. Ob tej priložnosti le mimogrede dodajmo, da bi bila njihova medsebojna primerjava gotovo zanimiva tema za kakšno prihodnjo medkulturno analizo prevodov, kar že potrjujejo prevodne rešitve naslovov prvega in celo drugega Vojnovićevega romana. Poleg tega se ti romani in njihova recepcija pojavljajo kot reprezentativna tema postjugoslovanske literature, torej kot neposredna problematizacija travmatičnih dogodkov ob razpadu Jugoslavije in postjugoslovanske sedanjosti kot povezanih izkušenj.

Poleg Vojnovićevih romanov so od leta 2018 v hrvaščino prevedeni romani Draga Jančarja, Dušana Šarotarja, Jurija Hudolina, Toma Podstenška, Mojce Kumerdej, Bronje Žakelj, Dine Bauka, Sebastijana Preglja, Veronike Simoniti, Polone Glavan, Evalda Flisarja, Gabriele Babnik, Boruta Kraševca, Janje Vidmar in nekaterih drugih, v vidno manjšem obsegu pa je prevedenih nekaj zbirk kratke proze, na primer Andreja Blatnika in Anje Mugerli. Kot je razvidno, gre za prepoznavna in v marsičem za sodobno slovensko prozo reprezentativna imena. V tem smislu je treba posebej poudariti, da sta v hrvaščino končno prevedena romana slovenskega klasika Lojzeta Kovačiča, in sicer *Kristalni čas* (*Kristalno vrijeme*, 2018) in *Prišleki* (*Pridošlice*, v dveh knjigah, 2017, 2018). V zadnjem obdobju se pojavlja tudi dobrodošla novost, in sicer prevajanje slovenskih znanstvenih monografij,⁶ literarnokritičnih in esejističnih

⁵ O hrvaški recepciji in prevodih sodobne slovenske proze gl. Latković (2014).

⁶ Naj omenimo znanstvene monografije Alojzije Zupan Sosič, Toma Virka, Mateje Pezdirc Bartol, Toneta Smoleta itn.

knjig, kar je bilo v prejšnjem obdobju skoraj povsem odsotno, a gre za pomemben recepcijski dejavnik, ne le za akademsko skupnost.

V obratni smeri pa je prevajanje hrvaške proze v slovenščino nekoliko skromnejše. Od leta 2018 so v slovenščino prevedeni prepoznavni naslovi hrvaške sodobne proze, npr. Slavenke Drakulić, Miljenka Jergovića, Slobodana Šnajderja, pa tudi na Hrvaškem nagrajenih in branih avtorjev, Damirja Karakaša, Zorana Ferića, Ivane Šojat, Olje Savičević Ivančević, Igorja Štiksa, Ivane Sajko, Roberta Perišića in trenutno najbolj branega hrvaškega avtorja Kristiana Novaka ter nekaterih drugih.

Tudi v tem primeru je največ prevodov iz sodobne književnosti, mnogi med njimi so pogosto nagrajeni naslovi na Hrvaškem in v tujini. Za primer lahko navedemo prevode iz leta 2022, ko je več naslovov, ovenčanih s prestižnimi nagradami, dobilo slovensko izdajo: *Proslava* Damirja Karakaša (književna nagrada Tportala, 2020), *Spoštovani žužki in druge srbijne zgodbe* Maše Kolanović (nagrada Evropske unije za književnost, 2020), *Unterstadt* Ivane Šojat (nagrada Vladimirja Nazora, 2009, nagrada Ksaverja Šandorja Gjalskega, 2010, nagrada Frana Galovića, 2010), *Viljevo* Luke Bekavca (nagrada Janka Polića Kamova, 2014, nagrada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2014, nagrada Evropske unije za književnost, 2015). Kriterij nagrajenih naslovov pri izboru za prevajanje ni neobičajen in pogosto nastopa kot nekakšno zagotovilo kakovosti, nato pa postane pomemben del marketinške strategije za vstop na trg.⁷

3.2 Južnoslovenska (med)literarna kritika

Tržni kriterij predstavlja primarno determinanto sodobne južnoslovenske medliterarne recepcije, jo bistveno določa in usmerja. To je še posebej vidno v drugem pomembnem segmentu te recepcije, v (med)literarni kritiki, ki je v zadnjih dveh, treh desetletjih prevzela vlogo promocije in pri tem seveda marsikdaj zanemarljivo nalogo valorizacije, ki ji tradicionalno pripada. To je najpogostejši razlog, da se zadnja leta pogosto govori o krizi literarne kritike. Tako na primer Boris Postnikov, avtor ene najbolj znanih knjig kritike postjugoslovanske književnosti v hrvaškem jeziku, izhaja iz razmerja med politično ekonomijo in literaturo ter iz predpostavk invariant kapitalistične artikulacije kulture in literature, pri čemer so

⁷ Dobra vaba za bralce je izdaja ljubljanske podružnice VBZ – *Izbrana dela hrvaške književnosti*; čeprav se za tem naslovom skrivajo prepoznavni naslovi in avtorji sodobne hrvaške književnosti, ta namiguje tudi na garancijo kakovosti.

distribucija, valorizacija in recepcija pisave zaupane predvsem tržnim mehanizmom. V tem kontekstu je kritična refleksija marginalizirana in je le del celotnega literarnoscenskega pogona, ki skrbi predvsem za spektakel in škandal kot najbolj prisotni reprezentacijski strategiji literature (Postnikov 2012: 11–19).

Ta razmišljanja so del širših opazovanj, povezanih s tranzicijsko transformacijo postjugoslovanskih družb in zaznavajo bistvene spremembe v literaturi in njenem delovanju v javnem prostoru. Po besedah Deana Dude je bilo treba literaturo kostimirati v skladu z zahtevami novega časa, saj jo mediji vidijo kot tranzicijsko dominantno mesto oblikovanja in poustvarjanja družbene sfere. Ker je spektakel najbolj zaželen oblika, je morala biti literatura uprizorjena kot javni dogodek, torej kot festival javnih branj, predvsem v prostorih popularne kulture (kavarne, klubi ipd.), zato postane zanimiva le kot dogodek (ne kot besedilo) (Duda 2009: 414, 415). Institucija refleksije, kot tista, ki ustvarja vrednostne distinkcije, se v takih okoliščinah pojavi kot prva žrtev, in sicer tako da popolnoma izgine ali pa je zreducirana zgolj na reklamo (Duda 2009: 416). Posledice za njeno ocenjevalno vlogo so daljnosežne, najočitnejša pa je ta, da je kritika pogosto *a priori* afirmativna, da ji popolnoma manjkajo kriteriji in merila stroke ter da je povsem podvržena nekritičnemu presojanju ter lastniškim in interesnim zakonitostim. Slednje so jasno vidne tako pri podeljevanju korporativnih nagrad za književnost kot tudi pri objavljanju besedil literarnih kritikov na istih tovrstnih spletnih portalih. Poleg tega Kos Lajtman (2020: 1) opozarja, da literarna kritika kot dejavnost danes živi stihijsko, brez institucionalnih okvirov in strokovne podpore za tiste, ki se z njo ukvarjajo, brez jasnega tematskega in žanrskega profiliranja (v smislu specializacije revij in portalov), pogosto pa tudi brez kakovostnih in moralnih meril.

V ozadju te situacije je propad nekdanje založniške, knjižničarske in literarnokritiške infrastrukture, kar je v novem tisočletju vodilo v vzpostavitev novih odnosov z novimi pravili. V skladu s kapitalistično logiko in tržnimi mehanizmi status literature, njeno vlogo in delovanje v javnem prostoru zdaj določajo predvsem parametri, kot so literarne nagrade in sponzorska razmerja, top lestvice najbolj branih (prodajanih) knjig, atraktivni festivali, hiperproduktivnost literarnih naslovov, splošna komercializacija in demokratizacija.

V takšnih okoliščinah medsebojna recepcijska prizadevanja južnoslovanskih književnosti v sferi literarne kritike segajo predvsem onkraj tradicionalnih modusov literarne recepcije, revijalne ali akademske kritike in najdejo svoje mesto v množičnih

medijih, pogosto na literarnih spletnih portalih in družbenih omrežjih. Zunaj osrednjega dela južnoslovanskega prostora, ki nima jezikovnih ovir za branje, literarne predstavitve skoraj vedno sledijo tempu prevajanja knjig, kar določa tudi njihovo širšo dostopnost.

Kot primer slednjega lahko navedemo slovenski spletni portal Dobreknjige.si kot tipično platformo podatkov, po katerih bo povprečen bralec posegel ob iskanju, kot že ime portala pove, dobre knjige. V rubriki Knjige po državah je iz južnoslovanskih književnosti največ dostopnih knjig iz hrvaške književnosti – 92, sledijo srbska – 64, bosanskohercegovska – 47, makedonska – 19, bolgarska – 13 in črnogorska – 9. Kadar je narodnost merilo, kot je to v tem primeru, je treba biti nekoliko zadržan do števil, saj se med naslovi ene književnosti lahko najdejo tudi naslovi sosednjih sorodnih jezikov, včasih so tudi naslovi avtorjev dveh književnosti (npr. Miljenko Jergović) navedeni na obeh seznamih, nekateri avtorji pa preprosto zaidejo v sosednjo literaturo (npr. Nebojša Lujanović ali Mirko Kovač). Čeprav v primeru tega spletnega portala to ni pogost primer, pa vseeno ni redkost, da so sistematizacije medsebojne sodobne recepcije južnoslovanskih književnosti tudi s tem zaznamovane.

Če pogledamo zgoraj navedene številke dostopnih naslovov iz južnoslovanskih književnosti v slovenskem jeziku, lahko ugotovimo, da so sorazmerne s tistimi iz domače, slovenske književnosti, pa tudi s tistimi iz velikih evropskih književnosti, kot sta angleška in nemška. Hkrati pa v primerjavi s slednjimi izkazujejo manjši prestiž, s tem pa med drugim tudi manjšo dostopnost. Seveda je vprašanje prestiža le delno povezano z dejstvom, da gre za majhne literature oziroma za jezike z manjšim številom govorcev, kajti prepoznavnost danes sloni predvsem na dobrem marketingu in večini umeščanja na trg, v čemer posamezne južnoslovanske književnosti težko tekmujejo z razvitimi trgi tako imenovanih velikih literatur.

3.3 Literarni festivali

V opisanem kontekstu imajo danes zelo priljubljeni literarni festivali pomembno vlogo pri medsebojnem spremljanju južnoslovanskih književnosti kot tudi pri njihovi morebitni recepciji v tujini. V južnoslovanskem prostoru jih je kar nekaj, nekateri pa z veseljem gostijo avtorje iz sosednjih držav, ki so jim književnosti blizu po jeziku in kulturi. Naj ob tej priložnosti omenimo le nekatere. Mednarodni literarni festival Vilenica, ki ga organizira Društvo slovenskih pisateljev, redno gosti

južnoslovanske avtorje, še več, večkrat so prav oni dobitniki prestižne nagrade, ki jo podeljuje ta festival (od leta 2010 so nagrado prejeli Dževad Karahasan, David Albahari, Dubravka Ugrešić, Ilija Trojanow, Dragan Velikić). Tudi na drugem znanem festivalu v Sloveniji, Fabula, so pogosti gostje iz južnoslovanskih književnosti. Zagrebški Festival svjetske književnosti že od samega začetka neguje tako imenovano regionalno sodelovanje, v njegov program pa so vedno vključeni znani avtorji, tudi tisti, ki šele iščejo svojo pot do bralcev. Lani je ta festival gostil Georgija Gospodinova in Svetislava Basaro, v prejšnjih letih pa so na tem festivalu sodelovali številni slovenski, srbski, makedonski in bosanskohercegovski avtorji. Od festivalov, ki vključujejo promocijo južnoslovanskih avtorjev, vsekakor velja omeniti Beogradski festival evropske književnosti in tudi festival Pro-za za Balkan v Skopju, predvsem pa sarajevski Bookstan, katerega program temelji prav na sodelovanju regionalnih avtorjev.

Literarni festivali so danes neizogiben del promocije branja in jih pogosto organizirajo večje založbe, kot so Vilenica (Beletrina), Festival svjetske književnosti (Fraktura), Bookstan (Buybook). Ti ugledni založniki so tudi tisti, ki najpogosteje objavljajo knjige iz južnoslovanskih književnosti. Poleg omenjenih so tu še Mladinska knjiga, Naklada Ljevak, Meandarmedia, Geopoetika izdavaštvo, Kulturni centar Novi Sad, Ili-ili, Ars libris idr. Seveda obstaja še cela vrsta manjših založb, ki občasno objavijo nekaj naslovov iz južnoslovanskih književnosti, ampak dejstvo, da v tem sodelujejo tudi tisti z večjo kapaciteto, veliko prispeva k promociji in prepoznavnosti teh književnosti.

Festivalske aktivnosti so pogosto del širšega delovanja, ne le posameznih založnikov, temveč tudi društev in različnih ustanov. Tako je na primer eden bolj znanih hrvaških spletnih portalov, kjer se kontinuirano objavljajo literarne kritike o južnoslovanskih književnostih, Booksa.hr, pravzaprav literarni klub, ki ga vodi društvo za promocijo kulture Kulturtreger. Ta klub je leta 2005 začel s prireditvijo *Revija malih književnosti*, kjer so med drugim predstavljene tudi bolgarska, srbska, makedonska, bosanskohercegovska in slovenska književnost. Največji prispevek teh prireditev je, da so vanje vključili avtorice in avtorje, katerih besedila do takrat niso bila dostopna v hrvaškem jeziku, zato so bila ob tej priložnosti prevedena in objavljena. To je le en primer sodobne medsebojne recepcije južnoslovanskih književnosti, ki pa je glede na njene trenutne moduse delovanja v marsičem reprezentativna.

4 Sklep

Južnoslovanska medliterarna recepcija po letu 1990 sega od identitetnih politik razmejevanja do očitnih manifestacij tržne logike delovanja in kot taka ima pričakovane lastnosti za tranzicijski in posttranzicijski čas. Če jih upoštevamo, sta njena temeljna segmenta, prevod in kritična refleksija, do neke mere zadovoljljiva. Čeprav je oboje pogosto prepuščeno posameznim pobudam in projektom, se v zadnjem desetletju verjetno prevaja bolj kot kadarkoli prej. Največ je prevodov proznih naslovov, kar je glede na njihovo priljubljenost in branost pričakovano. Prevajalski kader se postopoma dopolnjuje, vse več je mladih, dobrih prevajalcev, ki bodo v prihodnje zagotavljali tudi ta del kulturne izmenjave. Po drugi strani pa medsebojna kritična refleksija prevzema pozitivne, pa tudi negativne značilnosti časa, v katerem nastaja. Le v manjši meri se uresničuje v tradicionalnih oblikah, kot je revijalna kritika, veliko bolj pa je prisotna v množičnih medijih in na družbenih omrežjih, kar močno vpliva na njeno kakovost in tudi na doseg med bralci. Prilagaja se sodobni realnosti medijsko posredovanih podob in novim tehnologijam, ki temeljito spreminjajo tako njo kot tudi nas kot bralce.

Literatura

- Antologija bolgarske književnosti* 1. Ur. Borut Omrzel, Ljudmil Dimitrov. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slavistiko, 2008.
- Antologija bolgarske književnosti* 2. Ur. Ljudmil Dimitrov, Namita Subiotto, Eva Šprager, Borut Omrzel. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za slavistiko, 2009.
- Antun BARAC, 1954: *Jugoslavenska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Živko ČINGO, 2019: *Velika voda*. Zagreb: Disput, Hrvatsko filološko društvo.
- Dean DUDA, 2009: Tranzicija i „problem alata“: bilješke uz lokalno stanje književnoga polja. *Quorum* XXV/5–6, 409–427.
- Georgi GOSPODINOV, 2005: *Naravni roman*. Ljubljana: Študentska založba.
- Zvonko KOVAČ, 2011: *Meduknjiževne rasprave: poredbeni i/ili interkulturalni povijest književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Andrija KOS LAJTMAN, 2020: *Književnokritički izazovi. O kvalitativnim i moralnim kriterijima u kontekstu suvremene hrvatske kritike*. <https://kritika-hdp.hr/knjizevnokriticki-izazovi/> (17. 4. 2024).
- Ermis LAFAZANOVSKI, 2010: *Hrapeško*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber.
- Ivana LATKOVIĆ, 2019: Prema globalnosti regionalne (književne) komparatistike. *Jugoslavenska književnost: prošlost, sadašnjost i budućnost jednog spornog pojma / Yugoslav Literature: the past, present and future of a contested notion*. Ur. Adrijana Marčetić, Bojana Stojanović Pantović, Vladimir Zorić, Dunja Dušanić. Beograd: Čigoja štampa. 239–249.
- Ivana LATKOVIĆ, 2014: Prijevodi i odjeci suvremene slovenske proze u Hrvatskoj. *Recepcija slovenske književnosti*. (Obdobja, 33). Ur. Alenka Žbogar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 243–249. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/33-Latkovic.pdf> (8. 5. 2024).

- Ivana LATKOVIĆ, 2018: Recepcija suvremene bugarske proze u južnoslavenskom kontekstu. *Prvi hrvatsko-bugarski slavistički susret. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Suvremeni bugarski jezik i književnost u poredbeno-slavističkom i interdisciplinarnom kontekstu*. Ur. Ana Vasung, Zvonko Kovač. Zagreb: FF press. 75–82.
- Jasmina LUKIĆ, 2017: Rod i migracija u postjugoslavenskoj književnosti kao transnacionalnoj književnosti. *Reč* 87/33, 273–291. <https://www.fabrikaknjiga.co.rs/wp-content/uploads/2017/12/REC-87-33-str.273.pdf> (15. 5. 2024).
- Sveta LUKIĆ, 1968: *Savremena jugoslovenska literatura (1946-1965): rasprava o književnom životu i književnim merilima kod nas*. Beograd: Prosveta.
- Pavle POPOVIĆ, 1918: *Jugoslovenska književnost*. Cambridge: University Press.
- Boris POSTNIKOV, 2012: *Postjugoslavenska književnost?* Zagreb: Sandorf.
- Valeri STEFANOV, 2009: *Izgubljena osla: sedem životkov, posvećenih Animal Messianum*. Maribor: Hiša knjig, Založba KMŠ.
- Stanislav STRATIEV, 2012: *Balkanski sindrom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.